

УДК 93/94 (477.8)

ББК 63.3 (4 Укр.)

Н - 12

НА ВІВТАР ІСТОРІЇ УКРАЇНИ: Ювілейний збірник на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В.В.Грабовецького. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 564 с.; фотоіл.

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Остафійчук В.К. – д-р фіз.-мат. наук, проф.
Кугутяк М.В. – д-р істор. наук, проф.
Вегеш М.М. – д-р істор. наук, проф. (м. Ужгород)
Гуржій О.І. – д-р істор. наук, проф. (м. Київ)
Жерноклевс О.С. – д-р істор. наук, доц.
Кожолянюк Г.К. – д-р істор. наук, проф. (м. Чернівці)
Кравець М.М. – д-р істор. наук, проф. (м. Вінниця)
Литвин М.Р. – д-р істор. наук, проф. (м. Львів)
Мандрик Я.І. – д-р істор. наук, проф.
Марчук В.В. – д-р істор. наук, проф.
Мушинка М.І. – д-р філол. наук, проф. (м. Пряшів, Словаччина)
Смолій В.А. – д-р істор. наук, проф., академік НАН України (м. Київ)
Федорчак П.С. – д-р істор. наук, проф.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Кугутяк М.В. (голова), Райківський І.Я., Галицька-Дідух Т.В., Стрешій О.І. (відповідальний секретар), Королько А.З., Кобута С.Й., Сигидин М.В.

У ювілейному збірнику на пошану академіка АН Вищої школи України, професора В.В.Грабовецького вміщено спогади колег і учнів про ювіляра, окремі рецензії на його праці, запропоновано наукові статті дослідників зі своїх проблематики. У збірнику містяться також спогади В.В.Грабовецького, його родинні листи, листування ювіляра з науковцями, урядовими організаціями, громадсько-політичними установами, листування з українською діаспорою. Крім того, вміщено бібліографічний покажчик основних наукових і навчально-методичних праць ювіляра, літопис його життя і науково-педагогічної діяльності.

На обкладинці: світлина академіка Володимира Грабовецького на фоні герба його старовинного роду; рисунок художника Мирослава Гаталевича; пам'ятник Олексі Довбушу на його батьківщині в с. Печеніжині і крилаті вислови про легендарного лицаря Карпат Івана Франка та Юрія Федьковича.

Це видання побачило світ завдяки фінансовій допомозі ректорату Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

ISBN 978-966-640-233-5

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2008.

Володимир Грабовецький

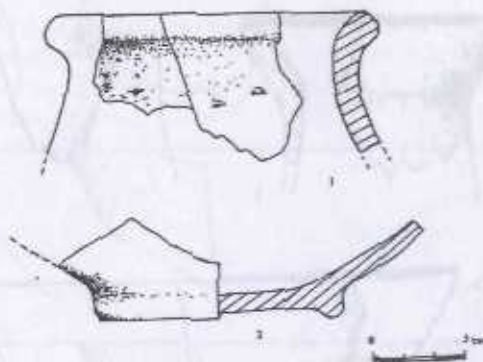

Рис.3. Івано-Франківськ. Фрагменти керамічного посуду:

1 – фрагмент кухонної посудини трипільської культури;

2 – фрагмент донця кружальної посудини перших століть нашої ери

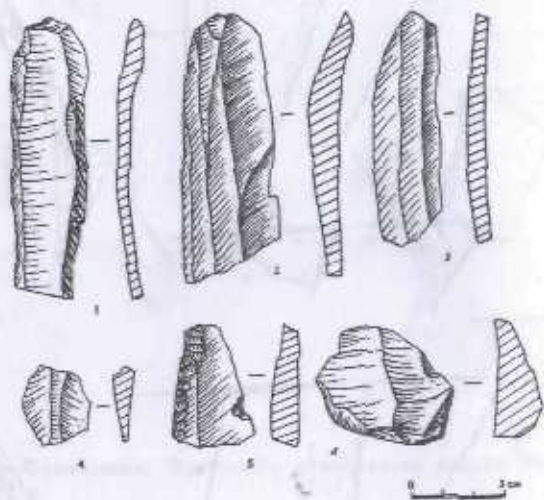

Рис.4. Івано-Франківськ. Вироби з кременю

1. Василенко Б.А. Питання про стародавнє населення на території історичного Івано-Франківська // Тези обласної науково-практичної конференції, присвяченої 325-річчю заснування Івано-Франківська. – Івано-Франківськ, 1987. – С. 76–77.
2. Вушко М.В. Івано-Франківський скарб // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – С. 198–199.
3. Вушко М., Томенчук В. Археологія середньовічного Івано-Франківська (Станиславова). – Івано-Франківськ, 2002. – 161 с.
4. Грабовецький В.В. Нариси історії Прикарпаття з найдавніших часів до кінця XV століття. – Івано-Франківськ, 1992. – Т.І. – 191 с.
5. Конопля В. Скарб крем'яних виробів з Івано-Франківська // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Львів, 2006. – Вип.10. – С. 201–208.
6. Кочкін І.Т. Археологічні пам'ятки трипільської культури на території України. Реєстр. Івано-Франківська область // Енциклопедія трипільської цивілізації. – К., 2004. – Т.1. – С. 600–602.
7. Кочкін І.Т. Работы в Прикарпатье // Археологические открытия 1983 года. – М.: Наука, 1985. – С. 297–298.

Мирослав ВОЛОЩУК

“УГОРСЬКЕ” ДИТИНСТВО КНЯЗЯ ДАНИЛА РОМАНОВИЧА (1206–1210 рр.)

Стаття присвячена проблемі особистісного статусу князя-дитини Данила Романовича під час перебування в угорському королівстві. Автор наголошує на факті використання угорським королем Ендре II примарних прав малолітнього волинського володаря щодо галицької спадщини Романа Мстиславовича. Тривале проживання поза межами Волині вплинуло на формування рис характеру Данила як сильної, жорстокої, безкомпромісної особистості. Основи військової виховки князь пройшов саме в Угорщині.

Ключові слова: князь Данило, король Ендре II, васалітет, протекторат, Галицька земля, Угорське королівство.

The article is devoted to the problem of personality status of prince-child Daniel Romanovich during his stay in Hungarian kingdom. An author means, that Hungarian king Endre II used the princes rights of young possessor from Volhyn' in the relation to the galich inheritance of Roman Mstislavovich. The protracted residence of Daniel in Hungary affected formed his character as strong, cruel personality, a possessor without a compromises. A prince passed the bases of the military teaching exactly in Hungary.

Key words: prince Daniel, king Andreas II, vassal, protectorate, Galician territory, Hungarian kingdom.

Роль і місце особистості в системі політичних, міжетнічних чи міжрелігійних відносин завжди заслуговує на прискіпливу увагу дослідника. Особливо актуальними подібні зацікавлення стають під час вивчення епохи Середньовіччя, коли навколо окремих персон (часто без їхньої безпосередньої участі) моделювалися складні тактичні і стратегічні схеми міждинастичних зв'язків, передбачаючи укладення непростих за своїм характером васально-ленних контактів.

Надто непросто для історика встановити обставини та характер функціонування відносин типу патронату-сюзеренітету на прикладі стосунків дорослого монарха з малолітнім престолонаслідником. Середньовічна нарративна традиція та актовий матеріал мало уваги присвячували дитячим рокам правителів Європи, у цілому ставлячись до останніх, як до "маленьких дорослих" [1]. Відтак непросто іноді не тільки встановити дату народження майбутнього правителя (у порівнянні з роком смерті вона завжди була другорядною за значенням), але й з'ясувати перипетії його особистісного росту, виховання, становлення характеру та ін.

У подібних ситуаціях дослідник повинен шукати відповіді на поставлені перед собою завдання не тільки в безпосередньому тлумаченні джерельних повідомлень, але і в пошуковій їхнього прихованого змісту, аналізі рис ментальності та психології досліджуваної особи, які формуються, згідно з даними психологів, у ранньому дитинстві й згодом впливають на прийняття людиною рішень у зрілому віці [2].

Серед доволі неоднозначних та в той же час важливих для з'ясування проблем указанного наукового обшару є особистісний статус малолітнього князя Данила Романовича (1201–1264 рр.) щодо угорського короля Ендре II (Andreas, Андр'ян 1205–1235 рр.) упродовж другої половини 1206 – вересня 1210 рр. Названий історичний проміжок часу характеризувався помітним політичним, військовим та релігійно-ідеологічним протистоянням кількох провідних правлячих династій Центрально-Східної Європи за право контролювати Галицьку землю. Указана геополітична та міждинастична конфронтація прямо відобразилась на формуванні особистості молодого волинського князя, який тривалий час перебував поза межами ватчинних володінь, під опікою іноземних вихователів.

Основна мета дослідження полягає в з'ясуванні характеру залежності князя Данила Романовича від короля Ендре II упродовж досліджуваного часового проміжку.

Джерельна база даної проблеми на перший погляд дуже незначна й умовно її можна поділити на дві категорії: документи, які безпосередньо стосуються предмета дослідження, а також такі, що опосередковано чи приховано дозволяють вивчати цю тему. До першого блоку належить літописна спадщина, представлена уривчастими цитатами Іпатіївського й Лаврентіївського літописів (як хронологічно найближчих до вказаної епохи). Сюди ж належать не менш лаконічні свідчення пізньосередньовічних нарративних пам'яток Русі (Володимирського літописця, Никонівського, Тверського літописів та ін.) та Польщі ("Історія Польщі" Яна Длугоша, зокрема), які, у свою чергу, вимагають значно ретельнішої джерелознавчої перевірки й аналізу.

З урахуванням доволі обмеженого кола артефактів і писемних джерел можемо констатувати, що питання характеру стосунків короля Ендре з малолітнім князем Данилом Романовичем указанного хронологічного періоду ніколи не піднімалося істориками на рівні написання будь-якої спеціальної розробки. Це при тому, що кількість робіт, присвячених життю і біографії волинського, а від 1238 р. (з перервами) – галицько-волинського володаря постійно зростає.

Вітчизняне та зарубіжне "данилознавство" як окремий напрям вивчення історії Галицької і Волинської землі зародилося в XIX ст., будучи представлене доробком М.Костомарова [3]. Упродовж XX–XXI ст. воно знайшло своє продовження, коли з'явився основний масив досліджень, присвячених життю князя Данила в дитячі та юнацькі роки.

Серед праць біографічного характеру (статті, брошури, монографії) на увагу заслуговують роботи М.Бартницького [4], Л.Войтовича [5], К.Гуслистога [6], Д.Домбровського [7], М.Дашкевича [8], Н.Полонської-Василенко [9], М.Котляра [10].

Перебування малолітнього князя в Угорщині взагалі ніколи не розглядалося на рівні будь-яких аналітичних спостережень, а тим більше міждисциплінарного характеру. Більшість науковців XIX – початку XXI ст. коротко констатували, що Ендре в кінці 1206 р. взяв Данила Романовича "під опіку", перетворившись у його "опікуна" [11], "протектора" чи "протектора-суверена" [12]. Існують думки про Данила-"заручника" при дворі Арпадів [13], де останні стосовно нього плели "платонічні почуття" [14] або ж прагнули перетворити у свого васала [15]. Немає в історіографії спільних думок і з приводу того, яким насправді було перебування волинського ідола в Угорському королівстві: "спокійним" чи "поневір'ям" [16]. Указана невизначеність у тлумаченні вищеваве-

деної проблеми дійсно залежить від браку прямих джерельних свідчень.

Проте порівняльна характеристика системи освіти, виховання дітей-монархів при дворах іноземних правителів, їхнього історичного призначення для місцевої династії дозволить нам визначити (можливо, лише частково) статус особистісних зв'язків старшого Романовича з королем Ендре II в 1206–1210 рр.

Задля реалізації подібних задумів для нас надзвичайно корисним було використання досвіду представників європейської історіографії. Учені на сторінках цілого ряду своїх робіт навели не один аналог подібних взаємовідносин упродовж XII–XIV ст., особливо на прикладі угорських монархів. Серед найважливіших – праці Р.Кербля [17], Ф.Макка [18] та ін. Схожу політичну й династичну практику щодо своїх балканських і слов'янських сусідів активно втілювали в життя ромейські імператори, що достеменно відомо з праці А.Гійю [19].

Доробок Л.Геллерштейна, О.Кошелевої, М.Громова та В.Сапунова допоміг вяснити, в яких педагогічних умовах могли формуватися основні риси характеру молодого князя на початку XIII ст. [20]. В одній зі своїх статей Д.Домбровський показав специфіку взаємовідносин батьків із дітьми на прикладі династії Романовичів, відзначаючи наявність певної кількості аналогічних із західноєвропейським феодальним світом рис. За його словами, васально-сюзеренні відносини в Галичині й на Волині могли існувати не лише в рамках певних поземельних відносин чи обставин військового служіння, але й функціонували як внутрішньосімейні, на рівні "батько-син" [21].

Обставини потрапляння Данила до угорських земель пов'язані з політичними поглядами та переконаннями його матері, її дипломатичними переговорами з Арпадами та польськими Пястами впродовж серпня 1205 – першої половини 1206 рр. Перехід Галицької та частково Волинської земель станом на травень-червень 1206 р. під владу представників чернігівських Ольговичів (Володимира, Романа, Святослава Ігоревичів) був узгоджений з Ендре в ході двомісячних перемовин під Володимиром-Волинським, а відтак – перед волинськими престолонаслідниками постала загроза навіть фізичного знищення.

Зрозумілою на даному фоні виглядає втеча малолітніх князів, княгині-регента та кількох найвідданіших осіб до краківсько-сандомирського князя Лешка Білого (Lesthko Albus, 1194–1227 рр.), що фактично перетворило перших на ізгоїв,

позбавлених на той час будь-яких земельних володінь і політичної влади. Відповідно у взаємостосунках із сусідніми правителями, у тому числі і з польським (який, через відсутність політичної єдності Польщі та часту втрату столиці – м. Краків, не вважався серед інших володарів Центрально-Східної Європи та в римській курії надто авторитетним), Романовичі були другорядними й неповноправними монархами, одночасно перебуваючи в доволі неоднозначній підлеглості від Ендре, узаконеній Сяноцькою угодою від серпня 1205 р.

Лешек прекрасно усвідомлював дану ситуацію, пам'ятаючи і про свою участь в останніх переговорах біля Володимира-Волинського в травні-червні 1206 р. на предмет поділу сфер впливу в галицьких і волинських землях. Однак, на відміну від угорського короля, він не мав жодного відношення до самих Ігоревичів, які зберігали щодо краківського володаря повноцінний суверенітет.

На нашу думку, саме із цих причин, не ризикуючи самостійно втручатись у справи сусідніх східнослов'янських князів без дозволу Ендре II та й не маючи на це необхідних ресурсів, польський володар відправив до Угорщини свого довіреного посла В'ячеслава Лисого, а як додаткові аргументи – малого Данила.

Не відомо, чи планував посол краківського правителя повернути старшого Романовича назад до матері, оскільки джерела про це не обмовились жодним словом.

Ендре II, зустрівшись із посланцем краківсько-сандомирського князя, "сжаленс оу бывшемъ, оустави же Данила оу секе" [22]. Дослідження, проведені А.Жолдошом, дозволяють припустити, що старший Романович від цього часу й до травня-червня 1210 р. міг перебувати в Естергомі (резиденція не тільки Арпадів, але й архієпископа, який коронував усіх наступних королів династії) або Секешфехерварі (місці коронування) [23]. Утримання князя-ізгоя в Угорщині і фрагментарно задокументовані перипетії його виховання змушують нас зафіксувати такі спостереження.

В угорській практиці управління країною та взаємовідносинах із васально підлеглими, або ж залежними в різний спосіб правителями сусідніх земель, часто спостерігались наміри Арпадів перевести до себе на службу тих монархів, які у власних володіннях повністю або частково втратили землю й владу. Можна навести хоча б два дуже показові приклади, у яких, зокрема, фігурують східнослов'янські князі:

1) на рубежі 1242–1243 рр., по одруженні з донькою Бели IV Аяною, колишній галицький князь (упродовж 1235–1238 рр.) Ростислав Михайлович із династії Ольговичів отримав почергово (від кінця 40 – до початку 60-х рр. XIII ст.) у користування кілька східних угорських комітатів, а згодом *боснійську Мачву, господарем якої він уважався (dominus de Machou) на правах васала угорського короля* [24];

2) у 1252 – 1253 рр. під час чергового етапу боротьби за “австрійську спадщину” союзних угро-польсько-руських сил аналогічні умови (мається на увазі, такі, як Ростислав) від короля Бели мав можливість прийняти син князя Данила Романовича – Роман, який перебував в оточеному чехами м. Гімберг. Про це детально писав літописець [25].

Крім того, деякі представники Арпадів, будучи престолонаслідниками в Угорщині, але виховуючись при іноземних дворах, одночасно розглядалися як імовірні претенденти на чужі престолі. Найбільш показовим і хронологічно близьким до вказаного періоду є приклад майбутнього короля Бели III, який від 15-річного віку (з 1163/64 р.) довгий час перебував на повному забезпеченні ромейського імператора Мануїла I Комніна (Μανουήλ Α' Κομνηνός, 1143–1180 рр.) [26].

Саме проаналізувавши вищенаведені випадки, ми приходимо до думки, що угорський король, дізнавшись про втрату Романовичами їхньої вотчини, не бачив доцільності організувати будь-яку військову кампанію проти в певній мірі *залежних від себе* Ігоревичів (за підсумками Володимиро-Волинської угоди та візиту до Арпадів посланців галицького князя Володимира влітку 1206 р.) на захист *підлеглих* Данила й Василька. Конфлікт між цими східнослов'янськими династіями, окремі представники яких упродовж серпця 1205 – грудня 1206 рр. контролювали більшість галицько-волинських земель не без прямої *підтримки і протекції* (курсив і підкреслення наше. – М.В.) Ендре, для нього самого не було сенсу активізувати й загострювати. Значно вигідніше було притримати малолітнього Данила в себе для того, щоб, по-перше, *прихильники Романовичів не змогли продовжити пошуки ймовірних союзників за межами Угорщини* (наприклад, у німецьких землях, де покійний Роман заклад підґрунтя для непоганих стосунків із феодальною верхівкою [27]); а, по-друге, спробувати згодом перетворити Романового сина на одного з ішпанів (подібна практика мала місце з іноземцями) або майбутніх управителів Галицької землі від імені самих Арпадів.

Детальний аналіз перипетій перебування Бели впродовж 1163/64–1172 рр. у межах Ромейської імперії⁷ переконливо засвідчує наміри його сина Ендре II реалізувати in Galitiae аналогічний міждинастичний задум.

Те, що на службі в угорських монархів перебувало чимало вихідців з інших європейських країн, доводити особливо не варто, оскільки про це додатково свідчить хоча б детальний перелік посадових осіб королівства XII – XIII ст., наведений угорським археографом Г.Феєром, де зустрічається велика кількість неугорських імен [28]. Аналогічну інформацію у своєму дослідженні наводить також польський історик М.Бартницький [29].

Наукова дискусія [30] навколо повідомлення Іпатіївського літопису про те, що “Король же Андрѣи, и кояре угорстѣи и вся земля хотяше дати дѣщерѣ свою за князя Данила, обѣма дѣтѣскама бывшима: зане сына у него не бѣ” [31], також частково стосується даної теми (маючи відношення до причин та обставин заручин Бели-Олексія з донькою ромейського імператора). Питання про те, чи розглядав Ендре варіант одруження малолітнього Романовича на своїй доньці з конкретною метою використання його доволі слабких (у порівнянні з іншими східнослов'янськими володарями, як ми вважаємо) прав на Галич, залишається, на наш погляд, відкритим. Хоч даний фрагмент не є безпосередньо предметом розгляду в статті, ми переконані, що ймовірність такого рішення Ендре не виключена, оскільки в 1214–1215 рр. при інших обставинах було укладено дуже схожий за своєю суттю шлюб за участі малолітнього престолонаслідника Кальмана й доньки Лешека Білого – Соломії [32].

Розслідування навколо справи про те, чи задовго до народження Бели Ендре хотів породичатися з Романовичами, чи десь напередодні появи на світ свого першого сина, на наш погляд, не мають принципового значення. Літописна дитата “сына у него не бѣ” аж ніяк не свідчить про те, що король розчарувався чекати свого престолонаслідника й вирішив під-

⁷ Молодий 15-річний герцог Бела при дворі Комнінів отримав друге ім'я Олексія, титул деспота, який у соціальній ієрархії імперії стояв вище севастократорів та кесарів, деякі володіння в межах Анатолії і навіть був заручений із донькою василевса Марією з метою майбутнього успадкування трону. Лише народження в Мануїла 14 вересня 1169 р. сина (майбутнього імператора Олексія II) змінили плани правлячої династії щодо угорського претендента, хоча й зберегли до 1180 р. мирні взаємовідносини з Арпадами (див. Успенский Ф.И. История Византийской империи: В 3 т. – М.-Л.: АН СССР, 1948. – С.269–270; Makk F. III. Béla és Bizanc. – Old.33–47 тоңо).

готувати собі в зяті Данила. Перебування угорського монарха на престолі тривало всього лише рік і кілька місяців, а тому такі песимістичні настрої Ендре II, наведені в документі, виглядають неправдоподібними.

Окрім того, судячи з офіційного генеалогічного матеріалу, у 1206 р. (день і місяць невідомий, що було звичною для Середньовіччя практикою) народився первісток короля, а отже, Данило міг потрапити до Угорщини не раніше кінця 1206 р., тобто десь у переддень народження Бели. Також не виключається ймовірність укладення подібного проекту ще за життя князя Романа Мстиславовича (у 1204, або 1205 рр.), про що зазначав М.Котляр [33].

Тому ми вважаємо, що літописець, який працював над джерелом, міг і не знати справжніх планів Арпадів щодо малого Романовича, а навів один із можливих.

Малоймовірною, на наш погляд, виглядає думка частини істориків (наприклад, Л.Войтович, М.Котляр) про те, що Данило й Бела обов'язково повинні були виховуватися разом [34], хоча в джерелах із даного приводу немає жодних підтверджень. Романовий син, будучи старшим за віком, не міг паралельно з первістком Ендре, народженим десь наприкінці 1206 р., отримувати однакові знання. Між обома дітьми вікова різниця була надто великою.

Проте, аналізуючи риси характеру Данила, проявлені в зрілому віці, його склад розуму, знання мов, постійний контакт із західноєвропейським світом, приходимо до думки про отримання в Угорщині певних основ виховання, притаманних місцевій династії. Не виключено, що навчання проходило при дворі короля, або в якійсь із його резиденцій. З високим рівнем вірогідності, на наш погляд, можна стверджувати про наявність в угорській навчальній програмі волинського ізгоя верхової їзди й фехтування, що підтверджується літописними цитатами від 1211–1213 рр. [35]. Керування конем і самостійне володіння мечем у 9–10-річному віці засвідчує доволі ґрунтовну як для дитини-отрока (від 7 до 14 років [36]) підготовку, яку можна було отримати, згідно з даними джерел, тільки в межах володінь Арпадів і, швидше за все, при допомозі угорських учителів. Джерела жодним словом не обмовляються про присутніх разом із Данилом східнослов'янських вихователів.

Паралельно, опрацьовуючи науковий доробок психологів Р.Немова, Е.Фромма та інших, можемо припустити, що саме між 1206–1210 рр., у віці від 5 до 10 років, молодий князь, будучи відірваним від звиклих умов проживання та найближ-

чих родичів, найбільше переживав "почуття самотності" [37]. Тривале перебування в подібних обставинах, на наш погляд, сформувавши Данила як владну, доволі агресивну, здатну на придушення опору інших осіб, постать.

Таким чином, перебування Данила Романовича в Угорщині впродовж 1206–1210 рр., отримання ним певних азів західноєвропейського виховання, військових навичок тощо засвідчувало наявність у короля Ендре II щодо волинського князя серйозних планів. Завдання, що ставились монархом, передбачали перетворення Данила із часом (очевидно, від 14-літнього віку) на одного зі своїх східнослов'янських васалів, покликаних уособлювати владу й впливи *Coronam Sacram* у Галицькій землі і, можливо, на Волині. Не випадково король ще від серпня 1205 р. користувався не просто титулом *Galatiae Rex*, як його батько Бела III, а *Galitiae Lodomeriaequae Rex*. Відтак, на нашу думку, перебування князя-ізгоя в межах Угорського королівства аж ніяк не можна назвати поневірянням. Практика виховання й протегування молодих престолонаслідників при іноземних дворах із подальшим використанням у своїх цілях самим опікуном була звичним для Середньовіччя явищем.

Мета Ендре частково реалізувалася у вересні 1210 р., коли королівський палатин Пот при підтримці боярських підрозділів та військової допомоги з Волині й Польщі успішно завершив кампанію проти Ігоревичів, полонивши Романа та Святослава, а також приклавши зусилля до інтронізації Данила як галицького князя. За словами літописця, однаково негативно налаштованого як до Ігоревичів, галицького боярства, так і періодично до угорців, зазначав: "Андрѣи не захѣ любви своя ко братоу си велкому князю Романови и посади сна свого в Галичи" [38]. Авторський *passus* "сна свого" у даному разі не тільки підкреслює кровноспоріднені відносини, а носить політичний і династичний підтекст.

Подібного роду стосунки тривали лише до липня-серпня 1212 р., будучи остаточно розірвані на початку осені 1213 р. унаслідок інтриг і активної діяльності насамперед матері Данила. Старший Романович позбувся залежності від Ендре.

1. Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада / Пер. с французского В.А.Вабищева, послесловие А.Я.Гуревича. - Екатеринбург: У-Фактория, 2007. - С. 501.
2. Немов Р.С. Психология: В 3 кн. - М.: Владос, 1998. - Кн.2. Психология образования. - С. 148-154.
3. Костомаров М.І. Данило Романович Галицький // Литературный сборник издаваемый Галицко-русской матицею. - 1886. - Вып.1. - С. 48-87; Його

- ж. Історія України в життєписах її визначніших діячів. - Львів, 1917. - 494 с.
4. Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela halickiego w latach 1217 - 1264. - Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005. - 251 s.
  5. Войтович Л. Король Данило Романович. Загадки і проблеми // Король Данило Романович і його місце в українській історії / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львівське відділення інституту української археографії та джерелознавства імені М.С. Грушевського НАН України, Громадський комітет для відзначення 800-літнього ювілею короля Данила. Редколегія Я.Дашкевич та ін. - Львів: ВМС, 2003. - С. 24-29.
  6. Гуслистий К. Данило Галицький. - Саратов, 1942. - 12 с.
  7. Dąbrowski D. *Malżeństwo Daniela Romanowicza (aspekt genealogiczny i polityczny) // Venerabiles nobiles et honesti. Studia z dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej / Pod red. Andrzeja Radziwiński, Anny Supruniuk, Jana Wroniszewskiego. - Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1997. - S. 43-50; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich // Biblioteka Genealogiczna / Pod red. M.Górnego. - Poznań - Wrocław: Wydawnictwo Historyczne, 2002. - T.6. - S. 60-77.*
  8. Дашкевич П. Княжение Даниила Галицкого по русским и иностранным известиям. - К.: Типография Императорского Университета, 1843. - 158 с.
  9. Полонська-Василенко Н. Король Данило на тлі історичної доби // Визвольний шлях. - 1954. - Кн.9. - С. 77-83.
  10. Серед монографічних видаць див.: Котляр М. Данило Галицький. - К.: Наукова думка, 1979; Його ж. Данило Галицький. - К.: Інститут Історії України НАНУ, 2001. - 153 с.; Його ж. Данило Галицький. Біографічний нарис. - К.: Альтернативи, 2002. - 328 с.
  11. Кондратович И.М. История Подкарпатской Руси. - Ужгород, 1930. - С. 22; Котляр М. Галицько-Волинська Русь // Україна крізь віки: В 15 т. - К.: Альтернативи, 1998. - Т.5. - С. 166; Томашівський С. Історія України: старинні і середні віки. - Мюнхен: Видавництво Українського університету, 1948. - С. 83; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. - S. 63.
  12. Полонська-Василенко Н. Історія України: В 2 т. - К.: Либідь, 1995. - Т.1. До середини XVII ст. - С.194; Klatý M. *Vojvoda Benedikt v kontexte uhorsko-haličkých vzťahov prvej tretiny XIII. storočia // Medea - Studia Mediaevalia Et Antiqua / Red. rada M.Demko. - 1998. - T.2. - S. 79.*
  13. Котляр М. Данило Галицький. Біографічний нарис. - С. 111.
  14. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 10 т., 11 кн. - К.: Наукова думка, 1993. - Т.3. - С. 23; Майоров А.В. Галицько-Волинська Русь. Очерки социально-политических отношений в домонгольский период. Князь, бояре и городская община / Под ред. И.Я.Фроянова. - С.Пб.: Университетская книга, 2001. - С. 382.
  15. Droba L. *Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału historyczno-filozoficznego Akademii Umiejętności. - Kraków, 1881. - T.13. - S. 388; Бура Х. Наследники Києва измежу кравьске круне и татарского ярма: студия о державно-правном положаяу Галиче и Галичко-Волинске княжевине до 1264. годике. - Нови Сад: МВМ плас, 2002. - С. 113, 116, 120.*
  16. Андрияшев А.М. Очерк истории Волынской земли до конца XIV столетия. - К.: В.В., 1887. - С. 155; Гуслистий К. Вказ. праця. - С. 2;

- Котляр М.Ф. Галицько-Волинська Русь // Україна крізь віки / За ред. В.Смоля. - К.: Альтернативи, 1998. - Т.5. - С. 171.
17. Kerbl R. Byzantinische Prinzessinnen in Ungarn zwischen 1050 - 1200 und ihr Einfluß auf das Agradenkönigreich. - Wien: Verband der Wissenschaftl. Ges. Österreichs, 1979. - 158 s.
  18. Makk F. III. Béla és Bizanc // Századok / Szerkesztő S.Balogh etc. - Budapest: A Magyar történelmi társulat közlönye, 1982. - Évf.116. - Sz.1. - Old. 33-35.
  19. Гийу А. Византийская цивилизация / Пер. с франц. Д.Лоевского. - Екатеринбург: У-Фактория, 2005. - С. 167-169.
  20. Геллерштейн Л.С., Кошелева О.Е. Древнерусская педагогика как предмет историко-педагогического изучения // Просвещение и педагогическая мысль Древней Руси (малонаследованные проблемы и источники): Сборник научных трудов / Отв. ред. Э.Д.Днепров. - М.: Изд-во АПН СССР, 1983. - С. 26; Громов М.Н. Памятники древнерусской литературы как источник изучения раннего этапа отечественной педагогики // Просвещение и педагогическая мысль Древней Руси (малонаследованные проблемы и источники). Сборник научных трудов / Отв. ред. Э.Д.Днепров. - М.: Изд-во АПН СССР, 1983. - С. 37-38; Салунов В.В. Книга в России в XI-XIII вв. - Л.: Наука, 1978. - С. 33.
  21. Домбровский Д. К истории древнерусской княжеской семьи (отношения между взрослыми детьми и их родителями в роде Романовичей, галицько-волинской ветви Рюриковичей) // Вестник Санкт-Петербургского университета. - 2005. - Серия 2. - Вып.3. - С. 4.
  22. Ипатьевская летопись. - Стб.719.
  23. Zsoldos A. A király úr színe előtt // História / Szer. F.Glatz. - 2002. - №9-10. - Old. 11-12.
  24. Palacky F. O Ruském knížetu Rostislavovi, otci královny České Kunhuty, a rodu jeho rozbor kritický // Časopis českého Museum. - W Praha: Nákladem Českého Museum, 1842. - R.16. - Swazek 1. - S. 23-41; Werthner M. Boris und Rostislav. Beitrag zur Geschichte der russisch-pölnisch-ungarischen Beziehungen. - Berlin, 1889. - 54 s.
  25. Ипатьевская летопись // ПСРЛ. - С.Пб.: Типография М.А.Александрова, 1908. - Т.2. - Стб.836.
  26. История Византии: В 3 т. / Под ред. С.Д. Сказкина. - М.: Наука, 1967. - Т.2. - С. 326; История Венгрии: В 3 т. / Ред. колл. Т.М.Исламов, А.И.Пушкаш, В.П.Шушарин. - М.: Наука, 1971. - Т.1. - С. 132; Успенский Ф.И. История Византийской империи: В 3 т. - М.-Л.: АН СССР, 1948. - С. 269-270; Rajman J. Encyklopedia średniowiecza / Pod red. K.Baczkowskiego. - Kraków: Zielona Sowa, 2006. - S. 107; Makk F. III. Béla és Bizanc. - Old. 33-34 etc.
  27. У дакому випадку мова йде навіть не стільки про дарування Романом Ерфуртському монастирю 300 срібних марок (див. наприклад: Чубатий М. Західна Україна і Рим у XIII ст. у своїх змаганнях до церковної унії // Записки НТШ. - Львів, 1917. - Т.123-124. - С. 9; Головка О.Б. Князь Роман Мстиславич та його доба. - К.: Стило, 2001. - С. 187 та ін.), що досі в наукових колах обговорюється як дискусійний факт, а про дипломатичні угоди 1334 і 1335 рр., укладені у м. Володимир між князем Юрієм Тройденевичем та представниками Тевтонського ордену в Пруссії, у яких серед колишніх східнослов'янських союзників німців згадується колишній галицько-волинський володар (див. наприклад: Болеслав-Юрій II, князь всеї Малої Русі. Сборник матеріалів та досліджень / Сооб. О.Генсіоровский и др. - С.Пб.: Издательство Императорской Академии Наук, 1907. - С. 153-154; Codex diplomaticus

- Prussicus. Urkunden-Sammlung zur ältern Geschichte Preussens / Herausgegeben J.Voigt. - Königsberg: bei den Gebrüder Bornträger, 1842. - Bd.2. - №145).
28. Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis / Studio et opera G.Fejer. - Budae: Typis Typogr. Regiae Universitatis Hungaricae, 1837. - T.7. - V.4. - S. 280-313.
29. Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela halickiego w latach 1217 - 1264. - S. 32-33.
30. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. - С. 176; Грушевський М.С. Історія України-Руси. - Т.3. - С. 26-27; Лонгинов А.В. Родственные связи русских князей с угорским королевским домом // Труды Виленского отделения Московского предварительного комитета по устройству в Вильне. - Вильна, 1893. - С.321; Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów. - S. 63-65; Kosztolnyik Z.I. Hungary in the Thirteenth Century. - N.-Y.: Distributed by Columbia University Press, 1996. - S. 44; Werthner M. Az Árpádok családi története. - Nagybecskerek: Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdája., 1892. - Old. 414.
31. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. - С.176.
32. Волошук М.М. Венгерское присутствие в Галиции 1214-1219 гг. // Вопросы истории. - 2005. - №12. - С. 97-116.
33. Галицько-Волинський літопис. Дослідження. Текст. Коментар. - С.176.
34. Войтович Л. Король Данило Романович. Загадки та дискусії // Terra Cognoscitur. Студії з давньої та нової історії України. Науковий збірник на пошану доктора історичних наук, професора В.С.Степанкова. - К.: Інститут історії України НАН України, 2007. - С. 386; Котляр М. Данило Галицький. - К.: Інститут історії України НАНУ, 2001. - С. 84-85 та ін.
35. Ипатьевская летопись. - Стб.727, 730.
36. Геллерштейн Л.С., Кошелева О.Е. Древнерусская педагогика как предмет историко-педагогического изучения. - С. 26.
37. Немов Р.С. Указ. сочинение. - С. 150-153; Фромм Э. Бегство от свободы. - М., 1990. - С. 34.
38. Ипатьевская летопись. - Стб.726.

Андрій КОРОЛЬКО

ЦЕРКОВНА СПІВПРАЦЯ МИТРОПОЛИТА М.ЛЕВИЦЬКОГО І о. А.ПЕТРУШЕВИЧА

У статті простежено процес плідної співпраці митрополита М.Левицького з особистим духівником А.Петрушевичем. Звернено увагу на кристалізацію церковних і політичних поглядів цих визначних постатей українського національного руху Галичини в середині XIX ст.

Ключові слова: греко-католицьке духовенство, український національний рух, "весна народів", Головна Руська Рада, Руський Собор.

In the article the process of fruitful collaboration of the metropolitan M.Levytsky is traced with the personal confessor A.Petrushkevych. Appeal

attention on crystallization of church and political looks of these prominent figures of Ukrainian national motion of Galichina in the middle of a XIX item.

Key words: greek-catholic clergy, Ukrainian national motion, "spring of people", Main Rus Advice, Rus Cathedral.

Михайло Левицький (1774-1858 рр.) - церковний і громадський діяч, перший кардинал-українець, багато зробив для розвитку українського шкільництва в Галичині [8]. Як перемишльський єпископ (з 1813 р.) відновив перемишльську капітулу, підготував єпархіальний синод, що відбувався 1818 р. із постановою закладати парафіяльні школи з українською мовою викладання, видав катехизм, буквар і катехитичні науки для дітей. Брав участь у Віденському конгресі 1815 р. Як галицький митрополит (з 1816 р., з 1848 р. - примас Галичини) подбав про опіку греко-католицьких консисторій над українськими народними школами, про настанову українських катехитів по гімназіях (1856 р.), про викладання догматики українською мовою (1849 р.) та створення кафедри пасторального богослов'я у Львівському університеті. 1839 р. виступав із протестом проти ліквідації російським урядом унії на Правобережжі, Волині й Білорусі.

Нотаріусом, приватним секретарем та довіреною особою митрополита М.Левицького в середині XIX ст. був Антоній Петрушевич (1821-1913 рр.) - греко-католицький священник, церковний і політичний діяч, історик, археолог, філолог та етнограф [14]. Мета цієї статті - простежити процес плідної співпраці митрополита М.Левицького з особистим духівником А.Петрушевичем, звернути увагу на кристалізацію церковних і політичних поглядів цих визначних постатей українського національного руху Галичини в середині XIX ст., показати рівень навчання семінаристів у тодішніх церковних закладах краю. Задум здійснити таку розвідку був продиктований кількома міркуваннями. По-перше, потребує переосмислення розмаїття поглядів українських істориків на розвиток греко-католицького духовенства в системі національного відродження XIX ст. По-друге, актуальним залишається подолання розбіжностей у вивченні українського національного руху Галичини в XIX ст. церковними й світськими істориками. По-третє, таким чином простежити витoki становлення поглядів митрополита М.Левицького і його особистого духівника А.Петрушевича.

Джерельну базу статті склали рукописні матеріали, які зберігаються у відділі рукописів Львівської наукової бібліо-

III. Листування з урядовими організаціями, громадсько-політичними, релігійно-церковними й національно-культурними установами та діячами.....	277
IV. Листування з діаспорою.....	314
V. Ювілейні вітання з нагоди 50-, 60-, 70-, 75-річчя В.Грабовецького.....	321

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК ОСНОВНИХ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ВОЛОДИМИРА ГРАВОВЕЦЬКОГО.

Укладач: Андрій Королько..... 331

НАУКОВІ ПРАЦІ НА ПОШАНУ ЮВІЛЯРА

<i>Ігор Кочкін. Поселення Трипільської культури в історичному центрі Івано-Франківська.....</i>	359
<i>Мирослав Волощук. "Угорське" дитинство князя Данила Романовича (1206–1210 рр.).....</i>	365
<i>Андрій Королько. Церковна співпраця митрополита М.Левицького і о. А.Петрушевича.....</i>	376
<i>Степан Борчук. Вклад Ісидора Шараневича в розвиток спеціальних історичних дисциплін.....</i>	386
<i>Василь Педич. Методологічні, джерелознавчі та історіографічні аспекти вивчення Львівської історичної школи Михайла Грушевського.....</i>	398
<i>Віталій Скоморовський. Краєзнавчі дослідження Івана Франка.....</i>	418
<i>Олег Жерноклеєв, Ігор Райківський. Порфір Буняк: політична біографія.....</i>	428
<i>Ігор Гурак. Українське студентство в суспільно-політичному житті Галичини в 60-ті рр. XIX ст.....</i>	453
<i>Василь Бурдуланюк. Церковне життя в дослідженнях українських учених Галичини XIX – першої третини XX століть.....</i>	461
<i>Ігор Коваль. "Справжній музейник повинен родитися..." (Музейна діяльність Ярослава Пастернака).....</i>	468
<i>Грина Комар. Історичні аспекти розвитку соціальної роботи чернецтва УГКЦ у Галичині (XIX – перша половина XX ст.).....</i>	475
<i>Володимир Комар. Політика Польщі щодо Української греко-католицької церкви (1918–1939 рр.).....</i>	485
<i>Микола Геник, Емілія Андрійв. Зміна національної структури населення Галичини в результаті Другої світової війни.....</i>	492

<i>Олег Єгровий. Громадянська позиція єпископа Григорія Хомишина в роки Другої світової війни.....</i>	502
<i>Тамара Галицька-Дідух. Становлення радянської командно-адміністративної економіки в повосіне десятиліття на прикладі Станіславської області.....</i>	512
<i>Олександр Марущенко. Український національно-визвольний рух першої половини 1940-х років: сучасний історіографічний дискурс.....</i>	523
<i>Ярослав Ісаєвич. З історії давніх міст Перемишльської землі.....</i>	531
<i>Дмитро Зінчук. Космацький період діяльності Василя Романюка (1968–1971 рр.).....</i>	536
<i>Степан Кобута. "Неформальні" громадські організації в 1987–1989 роках як предтечі українського політичного руху.....</i>	549